

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Кафедра філософії та політології

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

з дисципліни

**«ПРОФЕСІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНА ПІДГОТОВКА ПРАЦІВНИКІВ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ»**

Для здобувачів вищої освіти
факультету підготовки фахівців
для підрозділів превентивної
діяльності та факультету заочного
навчання працівників поліції

Дніпро – 2016

Конспект лекцій підготував **О.М.Скрябін** – доцент кафедри філософії та політології Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент.

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Тищенко О.І., доцент кафедри інноваційних технологій освітнього процесу КЗ "Запорізький інститут післядипломної освіти" Запорізької обласної ради, кандидат педагогічних наук, доцент.

Мітасов М.І., адвокат Запорізької обласної колегії адвокатів, адвокат юридичної консультації Жовтневого району м. Запоріжжя.

Конспект лекцій обговорений та схвалений на засіданні кафедри філософії та політології
04.08.2016 р., протокол № 2.

**ТЕМА № 1. ПСИХОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА
ПРОФМАЙСТЕРНОСТІ ПРАЦІВНИКА НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ТА
ВИМОГИ ДО ЙОГО ПРОФЕСІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ
(2 години)**

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

1. Психологічна характеристика професійної діяльності. Зв'язок професійної діяльності з психологічними аспектами та її вимоги до професійної психологічної підготовленості працівників.
2. Професійна психологічна підготовленість як складова частина професійної майстерності.
3. Структура професійної психологічної підготовки. Основні компоненти професійної психологічної готовності.
4. Основні етапи та зміст формування психологічної готовності і стійкості співробітників Національної поліції.
5. Основні завдання психологічної підготовки працівників Національної поліції.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Андросюк В.Г., Казміренко Л.І., Юхновець Г.О. Професійна психологія в органах внутрішніх справ. Загальна частина.: Курс лекцій. - К.: НАВСУ, 1995.
2. Бараненко Б.І. Психологія оперативно-розшукової діяльності. Загальна частина: Навчальний посібник. – Луганськ, 2003.
3. Долгова А.И. Знать и исполнять закон. - М., 1987.
4. Дунаев А.Ф., Батышев А.С. Психология и педагогика в профессиональной подготовке сотрудников ОВД. – М., 1992.
5. Китов А.И. Психология управления: Учебник. – М.:МВШ МВД СССР, 1979.
6. Климов Е.А. Психология профессионала. - М.,1996.
7. Никифоров. Г. Психология профессиональной подготовки. - СПб., 1993.
8. Столяренко А.М. Психологическая подготовка личного состава ОВД. - М.: МВШ МВД СССР, 1987.

Додаткова література:

1. Андросюк В.Г., Казміренко Л.І., Юхновець Г.О., Медведев В.С. Професійна психологія в органах внутрішніх справ. Загальна частина: Курс лекцій. - К.: НАВСУ, 1995.
2. Бандурка О.М., Тюріна В.О. та ін. Основи психології і педагогіки: Підручник. – Харків: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2003.
3. Васильев В.Л. Юридическая психология. – СПб.: Питер, 2005.
4. Данилов В.А. О путях формирования профессионально значимых качествах сотрудников ОВД в ходе профессионального обучения // Актуальные проблемы профессиональной подготовки кадров в ВУЗах МВД в современных

условиях (Научно-методическая конференция 17-18.04.79). - К.:КВШ МВД СССР, 1979.

5. Данилов В.А. О путях формирования профессионально значимых качествах сотрудников ОВД в ходе профессионального обучения. //Актуальные проблемы профессиональной подготовки кадров в ВУЗах МВД в современных условиях (Научно-методическая конференция 17-18.04.79). – К.: КВШ МВД СССР, 1979.

6. Данилов В.А., Лури В.С. Использование возможностей психологией полицией США // Сборник МВД СССР. – М.: НИИ МВД СССР. - №4(54). - 1990.

7. Думко Ф.К., Запорожцева Г.Е. Професійно-психологічна підготовка співробітників ОВС. - Одеса, 2000.

8. Дунаев А.Ф., Батышев А.С. Психология и педагогика в профессиональной подготовке сотрудников ОВД. – М., 1992.

9. Кац Г. Минимальные требования к профессиональной грамотности полицейских (Сборник рефератов зарубежных публикаций).- М.: НИИ МВД СССР, 1979.

10. Коновалова В.Е., Шепитько В.Ю. Основы юридической психологии: Учебник. – Х.: Одиссей, 2005.

11. Концепція психопрофілактичної роботи в ОВС України та Програма її реалізації до 2005 року (затверджена наказом МВС України № 334 від 5 квітня 2002 року).

12. Платонов К.К. О модели проектируемого профессионала // Комплексное изучение человека и формирование всесторонне развитой личности. - М., 1973.

13. Полицейские органы стран Западной Европы, Северной и Южной Америки, Австралии //Проблемы преступности в капиталистических странах (по материалам зарубежной печати) Информационный бюллетень №1.- М.: НИИ МВД СССР, 1987.

14. Програма формування позитивного іміджу поліції України на 2003-2007 рр. (схвалено Рішенням колегії МВС України від 10 січня 2003 р. №1КМ/1ДСК).

15. Столяренко А.М. Прикладная юридическая психология. - М.:ЮНИТИ-ДАНА, 2001.

16. Столяренко А.М. Психологическая подготовка личного состава ОВД. - М., 1987.

17. Фондова лекція до теми №1.

18. Шапарь В.Б. Словарь практического психолога. – М.: ООО «Издательство АСТ»; Харьков: «Торсинг», 2004.

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

Метою лекції є надання та поглиблення знань щодо теоретично-прикладних основ професійно-психологічної підготовки, розвиток та формування професійно важливих якостей особи правоохоронця. Прикладною метою лекції є формування теоретичного підґрунтя щодо використання знань психології у практичній діяльності.

ВСТУП

Зміни, які відбуваються в країні в останні роки в усіх сферах життя суспільства, становлення державності, демократизації, побудови правової держави вимагають корінних змін у кримінальній політиці, правоохоронній і правозастосовній практиці. Точка зору, що існувала довгі роки, на органи внутрішніх справ як на апарат виконавчої влади держави, що виконує переважно каральні функції, в останні роки зазнає істотних змін. Здійснити стратегічний курс на суттєве підсилення кадрового потенціалу української поліції можливо лише завдяки тісному зв'язку з населенням, трудовими колективами, поширенню гласності, відкритості діяльності поліції для громадськості, засобів масової інформації. Неможливо ефективно розв'язувати оперативно-службові задачі, обмежуючись винятково правовою стороною питання, необхідно враховувати також норми моралі, традиції, звичаї. Закон і законність – слова одного кореня, але вони не тотожні. Законність – це точне дотримання вимог закону всіма суб'єктами права. Сучасний стан розвитку української державності, соціально-економічні і політичні перетворення, курс на демократизацію суспільства не може бути плідним без кваліфікованих, відданих своїй справі, націлених на майбутнє фахівців. Однак успіху неможливо досягти, якщо співробітники органів внутрішніх справ будуть людьми некомпетентними, які не вміють приймати неординарні рішення, нездатні брати на себе за них відповідальність у складній мінливій оперативній обстановці. Є численні і переконливі свідчення тому, що закон нічого не вартий, якщо він знаходиться в руках непрофесіоналів.

Недоліки діяльності правоохоронних органів багато в чому пов'язані з недосконалістю організації і проведення професійної підготовки співробітників. Недостатня якість професійної підготовки співробітників болісно позначається на рівні їхньої професійної майстерності і результатах оперативно-службової діяльності. Коли співробітник безпомічний як професіонал в аналізі і регулюванні людських відносин і вчинків, і, у той же час, на ньому лежить тягар відповідальності за вирішення поставленої службової задачі, він часто вимушено потрапляє в ситуацію, яка підштовхує його до використання жорстоких адміністративних методів, владних форм, що межують часом із порушенням законності і прав людини. При виконанні своїх функцій вони нерідко вступають у психологічно загострені відносини з частиною населення, особливо з тими, хто встав на шлях конфлікту із законом або має деформовану правосвідомість. Важливо не тільки самому дотримуватися букви закону, але й домогтися розуміння і прийняття

громадянам справедливості і законності цих вимог. Це сприяло б підвищенню авторитету поліції і формуванню правосвідомості населення.

1. ПСИХОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ. ЗВ'ЯЗОК ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З ПСИХОЛОГІЧНИМИ АСПЕКТАМИ ТА ЇЇ ВИМОГИ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДГОТОВЛЕНOSTІ ПРАЦІВНИКІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

При вирішенні службових завдань співробітники нерідко стикаються з необхідністю діяти в умовах дефіциту часу й інформації, у нестандартних умовах, які вимагають творчого підходу, в умовах підвищеної відповідальності за наслідки своїх слів і вчинків, а також в умовах конфліктності спілкування і психологічного протистояння. Перераховані вище обставини характерні для всіх служб і підрозділів Національної поліції. Однак існують і специфічні для кожної служби особливості професійної діяльності: у службі карного розшуку – це конспіративність спілкування в оперативно-розшуковій діяльності, робота в умовах високих нервових навантажень, у ППСМ – значний ступінь імовірності подолання фізичного протистояння правопорушників, у службі ПД – багатофункціональність вирішуваних завдань, у державній службі охорони необхідність тривалої концентрації уваги й миттєвої мобілізації психологічної і технологічної готовності в ускладнених умовах. Дане положення зумовлює необхідність ретельного добору кандидатів на навчання та службу в Національній поліції. Водночас, найретельніший добір кандидатів не дозволяє відшукувати людей, вже цілком готових до роботи, яких залишається лише “одягти у форму”. Тому велике значення має цілеспрямована підготовка кандидатів до практичної діяльності.

Уявляється, що одним із пріоритетних напрямків професійної підготовки має стати психологічна підготовка співробітників Національної поліції. Для того, щоб бути психологічно і педагогічно підготовленим до діяльності, співробітнику варто постійно вдосконалювати свою професійну майстерність. Він повинен не тільки тренувати в собі професійно значущі якості, але й уміти виключати негативний вплив первинних установок, у “полоні” яких він може перебувати, і які можуть заважати деякою мірою своєчасному розв'язанню службових задач. Тому включення в систему формування і підвищення професійної майстерності особового складу Національної поліції психологічної підготовки є науково обґрунтованим і практично виправданим.

Серед практичних працівників поліції поширена думка, що вони досить добре розбираються в людях і є непоганими психологами. На жаль, це не цілком відповідає дійсності. Спілкування й проведені аналіз рівня психологічної поінформованості різних категорій співробітників свідчать про те, що багато хто з них, часом правильно використовуючи психологічні поняття й терміни, у той же час трактують довільно, перекиваючи іноді сутність. Отже, необхідне відповідне теоретичне забезпечення психологічної підготовки

відповідним матеріалом з найбільш актуальних проблем психології, що, безумовно допоможе працівникам поліції не тільки краще розуміти себе й інших, але й будувати відповідно до цього тактику спілкування і взаємодії з населенням.

Сучасні наукові дані та досвід свідчать про те, що організація психологічної підготовки працівників Національної поліції повинна здійснюватися на більш високому організаційному і методичному рівні. Як і всяка нова справа, упровадження психологічної підготовки наражається часом на нерозуміння, байдужість, пасивність і навіть активну протидію деяких керівників.

Для розв'язання задач професійної психологічної підготовки вирішальне значення мають раціональний добір грамотних і думаючих керівників занять, організація й методика занять. Заняття повинні мати професійно-практичну спрямованість, бути ретельно підготовленими та технічно забезпеченими. Керівник занять, використовуючи накопичений в ОВС досвід проведення професійної психологічної підготовки, творчо перетворюючи його у зв'язку зі специфікою складу груп тих, кого навчають, їхньої діяльності, повинен орієнтуватися на повне використання рекомендацій психологічної науки.

Затверджена наказом МВС України Комплексна програма вдосконалення роботи з кадрами та підвищення авторитету поліції на 1999-2005 рр. ставить перед галузевими службами, закладами освіти конкретні завдання по вдосконаленню роботи з відбору кандидатів, організації професійної підготовки, просуванню по службі. Програмою передбачено цільову розробку спеціальних навчальних програм, спецкурсів тощо, які мають фахову спрямованість й повинні сприяти формуванню і розвитку необхідних професійних якостей співробітників, що їм для вирішення різноманітних службових завдань. Згідно з п. 5.7 цієї програми закладам освіти поставлено завдання розробити і запровадити програми занять із професійної підготовки працівників органів внутрішніх справ.

Одночасно варто формувати ті психологічні характеристики, із яких складається психологічна підготовленість, яка відповідає вимогам оперативно-службової діяльності. Формування загальної психологічної культури повинне проводитися систематично і цілеспрямовано. Слід викоринювати формалізм і організувати психологічну підготовку так, щоб вона викликала в кожного керівника прагнення до дієвого їх проведення та ускладнення умов навчання. Було б доцільним враховувати рівень психологічної підготовки в атестаціях і відбивати індивідуальні особливості підготовленості співробітників у характеристиках.

Відповідно до рішення Колегії МВС «Про стан та заходи щодо вдосконалення професійної підготовки, зміцнення дисципліни і законності серед особового складу органів внутрішніх справ України» від 15 липня 1997 р., пріоритетним напрямком удосконалення оперативно-службової діяльності було визнано підвищення якості організації проведення професійної підготовки зі співробітниками галузевих служб. Відповідно до робочого плану МВС України по організаційно-практичних заходах удосконалення професійної

підготовки співробітників НП (п. 30), затвердженому Колегією, «начальники галузевих служб апарату міністерства щорічно повинні проводити навчально-методичні збори з керівним складом підпорядкованих служб ГУМВС, УМВСТ, УМВС. Контролювати організацію і проведення навчальних зборів у системі службової і бойової підготовки із заступниками начальників органів і підрозділів органів внутрішніх справ по лініях служб, а також середнім і старшим начальницьким складом цих підрозділів, надаючи їм практичну допомогу. Розробляти і направляти на місця приблизно тематику занять по своїй лінії і пропозиції по поліпшенню навчання особового складу».

ВИСНОВКИ З ПЕРШОГО ПИТАННЯ:

Формування, підвищення і підтримання високої професійної підготовленості працівників НП може бути успішним лише за умови чіткого розуміння того, чому навчати, що конкретно необхідно формувати, удосконалювати і підтримувати. Навчати необхідно для оперативно-службової діяльності, і формувати при цьому ті знання, навички, уміння і якості, які відповідають її вимогам. Це стосується й психологічної підготовленості – комплексу різних форм і методів навчання, націлених на формування, підвищення і підтримання психологічної підготовленості особового складу.

2. ПРОФЕСІЙНА ПСИХОЛОГІЧНА ПІДГОТОВЛЕНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА ЧАСТИНА ПРОФЕСІЙНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ. ПСИХОЛОГІЧНА НАВЧЕНІСТЬ І ПСИХОЛОГІЧНА ПІДГОТОВЛЕНІСТЬ

Професійна підготовка є організованим і цілеспрямованим процесом оволодіння співробітниками органів внутрішніх справ знаннями, вміннями і навичками, необхідними для успішного розв'язання оперативно-службових задач. В органах внутрішніх справ установлені такі основні організаційні види навчання, які забезпечують його безперервність:

- початкова підготовка;
- підвищення кваліфікації;
- перепідготовка;
- стажування;
- самостійна підготовка;
- навчання в аспірантурі, ад'юнктурі і докторантурі

З метою подальшого вдосконалення професійної майстерності, складовою якої є психологічна підготовленість, співробітників НП направляють на курси підвищення кваліфікації і стажування. За організацію і проведення професійної підготовки безпосередньо несуть начальники всіх рівнів.

Важливою складовою частиною професійної підготовки співробітників НП має стати психологічна підготовка. Оскільки не тільки знання норм права, наказів та інструкцій, але й знання людей, їхньої психології дозволить їм правильно розумітися на складних переплетеннях людських відносин, характерів, вчинків і доль, приймати вірні рішення. Про професійну майстерність співробітника можна говорити лише тоді, коли він професійно навчений і психологічно підготовлений.

Важливими результатами досліджень останніх років, виконаних психологами і педагогами НП, стало виявлення ролі психологічної підготовленості в структурі професійної майстерності співробітників, уточнення її структури і змісту. На основі цих досліджень можна значно поліпшити професійну майстерність особового складу, а, отже, і діяльності НП у цілому.

Результати психолого-педагогічних досліджень свідчать про те, що в структуру професійної майстерності співробітників НП входять дві групи компонентів: ***професійна навченість і психологічна підготовленість***.

Професійну навченість співробітників НП утворює сума професійних знань, навичок і вмінь, які ними засвоюються під час початкової підготовки і перепідготовки (у випадку одержання нового фаху). Розв'язуючи професійні задачі по профілактиці, розкриттю і розслідуванню злочинів, охорони громадського порядку тощо, працівники поліції зіштовхуються з найрізноманітнішими способами людських переконань. Поряд із необхідністю протистояння відверто злочинним, кримінально карним проявам антигромадської поведінки, правовому нігілізму, що набув певного поширення в суспільстві останнім часом, співробітникам НП необхідно вміти розумітися

на причинах, різних мотивах, потребах, почуттях та інших психологічних особливостях такої поведінки. Усе це свідчить про те, що діяльність працівників поліції здійснюється в середовищі й умовах, важливим складовим аспектом яких об'єктивно виступає психологічна реальність.

Психологічна підготовка співробітника НП є процесом активізації його здібностей до певного виду діяльності. Вона передбачає зміцнення взаємозв'язків між певними якостями особистості як елементами складних здібностей, необхідних для даної діяльності, і формування вміння користуватися ними за певних умов. Психологічну підготовку як процес формування і розвитку професійних здібностей і накопичення психологічного досвіду слід відрізнити від психологічної підготовленості.

Психологічна підготовленість співробітників НП є сукупністю сформованих і розвинених професійних і психологічних характеристик, які відповідають особливостям оперативно-службової діяльності і виступають необхідною внутрішньою умовою її успішного здійснення.

ВИСНОВКИ З ДРУГОГО ПИТАННЯ:

Психологічна підготовка співробітника НП є процесом активізації його здібностей до певного виду діяльності. Вона передбачає зміцнення взаємозв'язків між певними якостями особистості як елементами складних здібностей, необхідних для даної діяльності, і формування вміння користуватися ними за певних умов.

3. СТРУКТУРА ПРОФЕСІЙНОЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ. ОСНОВНІ КОМПОНЕНТИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ

Структуру психологічної підготовленості можна подати в такому вигляді:

- загальна психологічна культура;
- професійно розвинені психологічні якості, навичок й уміння;
- професійна психологічна усталеність;

Постійне удосконалення професійної майстерності співробітників практичних підрозділів НП здійснюється в процесі службової і бойової підготовки, однак при цьому з поля зору цілком упускається такий важливий елемент як психологічна готовність.

При розгляді психологічної готовності співробітника НП до професійної діяльності варто враховувати два аспекти:

- 1) знання власних психологічних особливостей, уміння використовувати власні резерви;
- 2) знання психології різних категорій людей і вміння використовувати їх у своєї роботі.

При моделюванні конкретних психологічних ситуацій, створенні в перебігу різних занять психологічно напруженої обстановки, наближеної до реальних умов, відбувається формування й розвиток психологічної готовності співробітника до успішного здійснення своєї професійної діяльності.

У професійній майстерності особливо високою є роль практичної виучки, наявності у співробітників твердих навичок і вмінь. Професійні навички є автоматизованими способами виконання професійних дій, особистою можливістю людини виконати їх правильно, швидко, легко, із високими кількісними і якісними показниками і при мінімальній концентрації на техніку виконання.

Служба і дії співробітників НП здійснюються, як правило, у конфліктних і складних умовах, при високому нервовому напруженні, психічних навантаженнях і перевантаженнях, що може негативно позначатися на діяльності НП у цілому, а професійна невідповідність працівника є причиною промахів і помилок, які мають часом фатальні наслідки в екстремальних ситуаціях.

Діяльність в НП висуває високі вимоги як до особистих якостей, так і до професійної майстерності співробітників. Службова діяльність висуває різнобічні і високі вимоги до підготовленості особового складу органів внутрішніх справ діяти в психологічно складних умовах.

Недостатня підготовленість часто виступає причиною зниження ефективності розв'язання оперативно-службових задач. Особливу небезпеку становить висока ймовірність допущення недостатньо підготовлених в психологічному відношенні співробітниками неточностей, промахів, прорахунків, помилок саме в найвідповідальніші, психологічно напружені моменти розв'язання оперативно-службової задачі, коли якість дій повинна бути найкращою. Усе це визначає важливість і необхідність цілеспрямованого

формування психологічної стійкості особового складу, яка виступає важливим компонентом його психологічної підготовленості.

Психологічна усталеність конкретного співробітника тим вище, чим більша сила психологічного впливу потрібна, щоб викликати в нього негативні зміни в психіці, і, як наслідок, у результатах оперативно-службової діяльності. Чим менше ймовірне виникнення в нього реакцій, які негативно позначаються тим успішніше він діє в умовах великих психологічних навантажень, тим краще він уміє володіти собою і стримувати негативні зміни в психіці.

Важлива роль у психологічній стійкості належить моральним якостям особистості. Значущість цілей діяльності, їх особистий зміст визначають вибір людиною засобів їх досягнення, її наполегливість, завзятість, самовіддачу і психологічну усталеність. Дослідження показали, що в екстремальних умовах різні мотиви людей актуалізують різні внутрішні механізми регуляції діяльності, які мають неоднакову стійкість до психічного перенапруження. Так, егоїстичні, вузько особисті мотиви виявляються слабкими, коли виникають труднощі, які становлять загрозу для життя. Колективістські мотиви, навпроти, додають людині сили для подолання труднощів, що навіть містять загрозу особистій безпеці.

Істотним є зв'язок психологічної стійкості з колективістськими морально-діловими якостями співробітника. Самовпевненість, індивідуалізм, егоїзм, байдужість до вимог колективу і дисципліни обертаються підвищеною нестійкістю, схильністю до вчинення порушень і відмови від подолання труднощів. На психологічну усталеність співробітника істотно впливає рівень розвитку й усі складові елементи його професійної майстерності, однак, найбільше значення мають:

- тверде знання і передбачення особливостей розв'язання професійних задач;
- тренованість у бездоганному виконанні професійних дій в умовах максимальних психологічних труднощів.

Тісним є зв'язок психологічної стійкості співробітника з емоційно-вольовими якостями з емоційно-вольовими якостями, серед яких варто особливо виділити:

- відповідальність (безвідповідальна, слабовільна людина виключає зі своєї роботи ініціативні і самостійні дії і прагне заручитися вказівками, не здійснюючи заходів навіть тоді, коли це припустимої необхідно);
- схильність і вміння ризикувати;
- стійкість до невдач як особлива емоційно-вольова якість, що виявляється не тільки в силі і характері емоційних реакцій на невдачі, але й у наполегливості, потрібній для їх подолання (емоційність і толерантність виявляються в легкості і силі виникнення емоцій, переживань, тривог, побоювань, занепокоєнь, їх стійкості в конкретного співробітника.
- самовладання, уміння володіти собою – важлива емоційно-вольова якість, яка має суттєве значення для психологічної стійкості співробітника).

Нарешті, слід сказати про те, що психологічна усталеність співробітника залежить і від психічного стану, у якому він перебуває при виникненні

конкретної ситуації. Навіть добре підготовлений співробітник, захоплений зненацька, може розгубитися, припуститися помилки, поставити під загрозу виконання завдання. Тому для забезпечення високоефективних дій у психологічно складних умовах, необхідне постійне формування в особового складу співробітників стану високої професійної готовності до негайних дій. Для такого стану характерні:

- виразне розуміння майбутніх дій, умов, у яких вони виконуватимуться, труднощів, способів їх подолання, точний і обґрунтований розрахунок дій;

- висока спостережливість, обґрунтована і порівняна з реальною загрозою, пильність, швидке і чітке мислення;

- оптимальний рівень психічного напруження, внутрішнє піднесення, обґрунтована впевненість у собі, серйозне ставлення до можливості протидії з боку злочинного елемента;

- повна змобілізованість, зібраність, рішучість, володіння собою, готовність до прояву ініціативи і самостійності, витримка і сміливість;

- достатній запас сил, висока працездатність.

ВИСНОВКИ З ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ:

Психологічна усталеність співробітника залежить від психічного стану, у якому він перебуває при виникненні конкретної ситуації. Тому для забезпечення високоефективних дій у психологічно складних умовах, необхідне постійне формування в особового складу співробітників стану високої професійної готовності до негайних дій.

4. ОСНОВНІ ЕТАПИ ТА ЗМІСТ ФОРМУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ І СТІЙКОСТІ СПІВРОБІТНИКІВ НП

Формування психологічної готовності і стійкості співробітників НП забезпечується при психологічній підготовці. Цей процес можна розбити на три етапи:

1. Етап завчасного формування готовності до дій екстремальних ситуаціях.
2. Етап безпосереднього формування готовності до виконання складного завдання.
3. Етап підтримання готовності до екстремальних ситуацій у процесі виконання складного завдання.

Основним змістом своєчасного формування готовності до дій в екстремальних ситуаціях є формування і виховання у співробітників НП:

- упевненості в собі, своїй підготовці, колегах по праці, у можливості
- успішного переборювання труднощів в оперативно-службовій
- діяльності, готовності до зустрічі з ними;
- глибоких та вірних знань про можливі варіанти напружених ситуацій, їх сутність, особливості і способи дій у них;
- гарантовано розвинутих вольових якостей, таких як цілеспрямованість, активність, енергійність, самостійність, обачливість, сміливість, витривалість, самовладання;
- розвинутих якостей “психологічної надійності” - стійкості до небезпеки та ризику, великому перенапруженню, тимчасовим невдачам та очікуваним труднощам;
- досвіду і навичок швидкого і якісного переходу від очікування до вкрай напружених дій.

Напружена робота, як правило, супроводжується швидкою витратою запасу сил, і якщо їх не вдається в короткий час відновити, це неминуче приводить до спаду стану готовності, породжує неточності, помилки. Тому стан високої професійної готовності співробітників варто не тільки формувати, але й підтримувати. Таким чином, у психологічній підготовці особового складу було б доцільним передбачити:

тренування швидкого переключення з одного виду діяльності до інший: від чекання, спокійної роботи – до негайних і рішучих дій;

навчання самоконтролю й оцінювання свого стану в психологічно складній обстановці;

навчання способам саморегуляції власного стану.

Основною метою психологічної підготовки є практична підготовка співробітників до успішного подолання психологічних труднощів службової діяльності і правильного врахування її психологічних аспектів. *При психологічній підготовці:*

- формуються потрібні професіоналу вміння виявляти психологічні чинники, аналізувати їх на науковому рівні і правильно оцінювати екстремальні ситуації;

- розвивається інтерес співробітника до психолого-педагогічних аспектів діяльності, прагнення до пошуку обґрунтованих відповідей на складні запитання, здатність глибше вивчати і краще розуміти мотиви вчинків людей і будувати з ними свої взаємовідносини, виходячи з особливостей, психологічних станів і інтересів справи; - виробляється “психологічна рефлексія” (схильність до психологічного самоаналізу, самооцінки). Основними формами і методами психологічної підготовки є розв’язання практичних задач. Добір матеріалу, вибір вправ і умов їх відпрацювання повинні задовольняти вимогам оперативно-службової діяльності. В основі психологічної підготовки лежить тренінг як комплекс спеціальних вправ, у яких виявляються, формуються й одержують подальший розвиток певні властивості особистості. Заняття психологічної підготовки повинно забезпечуватись програмою, яка передбачає поділ курсу по трьох розділах:

Розділ I – слід розглядати як один із видів професійної підготовки, основною формою проведення якого і є практичні заняття з невеликою кількістю вступних лекцій, мета яких є розвиток і вдосконалення професійно значущих якостей (професійного сприйняття, спостережливості, пам’яти, мислення тощо).

Розділ II – передбачає формування, розвиток і вдосконалення майстерності професійного спілкування, встановлення психологічного контакту з різними категоріями громадян, вміння вирішувати конфліктні ситуації, тощо.

Розділ III – спрямовано на формування психологічної готовності до безпечної поведінки в екстремальних ситуаціях оперативно-службової діяльності.

ВИСНОВКИ З ЧЕТВЕРТОГО ПИТАННЯ:

Основною метою психологічної підготовки є практична підготовка співробітників до успішного подолання психологічних труднощів службової діяльності і правильного врахування її психологічних аспектів.

5. ОСНОВНІ ЗАВДАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ПРАЦІВНИКІВ НП

Основними завданнями психологічної підготовки є:

1. Озброєння співробітників НП психологічними знаннями, необхідними для комплексної оцінки й урахування психологічних аспектів службової діяльності, а також знаннями про різні варіанти екстремальних ситуацій, їх сутність, особливості способи їх подолання;

2. Розвиток професійно-психологічних якостей – професійної, спостережливості, професійної пам'яті тощо;

3. Формування навичок виконання професійних дій у будь-яких варіантах екстремальних умов і керування собою, умінь користуватися психологічними прийомами (мовленням, мімікою, жестами) для підвищення ефективності встановлення контакту при професійному спілкуванні;

4. Формування психологічної стійкості до труднощів, які виникають при розв'язанні службових задач в екстремальних, психологічно складних ситуаціях, і способів дій у них.

Формування професійно розвинених якостей, навичок і вмінь забезпечується в ході проведення практичних занять, тренувань і вправ із попереднім роз'ясненням керівником заняття сутності професійно значущих психологічних якостей і вмінь. При цьому можуть використовуватися різні способи і засоби проведення занять:

- психологічний практикум із використанням роздавального матеріалу, слайдів, відеофільмів;
- дискусії в групі, послідовний системний огляд випадків із практики, психологічний аналіз сконструйованих службових ситуацій, що дає цілком закінчене уявлення про типові алгоритми професійної поведінки;
- відпрацьовування психологічних прийомів ефективного розв'язання оперативно-службових задач;
- тренінг по використанню мовних і немовних засобів;
- рольовий тренінг;
- професійно психотехнічні ігрові вправи;
- психорегулюючий тренінг, тренінг самоконтролю діяльності.

Психологічна підготовка повинна займати самостійне місце в системі професійної підготовки. У той же час це не виключає можливості використання окремих психологічних елементів і прийомів при проведенні занять зі спеціальної, бойової і фізичної підготовки в окремих підрозділах НП, що може здійснюватися у вигляді:

- збільшення темпу діяльності, скорочення термінів виконання задачі;
- розв'язання задачі при нестачі інформації, активній протидії з наявністю елементів ризику і небезпеки;
- введення в заняття несподіваних перешкод і ускладнень;
- постановки задач, які вимагають самостійного вибору з кількох можливих варіантів їх розв'язання;

- створення ситуацій, які ведуть до невдачі і вимагають надалі підвищеної активності;
- внесення змагального елемента;
- постановки задач, які вимагають взаємодії і взаєморозуміння.

Підсумком психологічної підготовки є формування стану професійно-психологічної готовності співробітника НП як сукупності психофізіологічних, морально-психологічних, професійних і соціально-психологічних характеристик, властивостей і якостей, які відповідають особливостям оперативно-службової діяльності і виступають внутрішньою умовою її успішного здійснення.

ВИСНОВКИ З П'ЯТОГО ПИТАННЯ:

Психологічна готовність як показник професійної майстерності співробітників НП повинна формуватися на заняттях з професійної підготовки і підтримуватися надалі кожним співробітником самостійно, протягом усієї служби.

ВИСНОВКИ З ТЕМИ

Досягнення якісних результатів вимагає застосування комплексу методів визначення психологічної підготовленості тих, кого навчають.

Включення психологічної науки в рішення практичних завдань службової діяльності НП істотно змінює й умови розвитку її теорії. Завдання, рішення яких вимагає психологічної компетенції, виникають у тій або іншій формі у всіх сферах життя суспільства, що постійно визначається зростаючою роллю людського фактора. Під "людським фактором" розуміється широке коло соціально-психологічних, психологічних і психофізіологічних властивостей, які мають люди і які так чи інакше проявляються в їхній конкретній діяльності, у тому числі і юридичної, впливаючи на ефективність і якість цієї діяльності. Мова йде про потреби й здатності людини, про мотиви її поведінки, її інтереси і творчі можливості, працездатність, про інтелект і емоції, про волю й характер, свідомість й самосвідомість, про формування соціальних установок і ціннісних орієнтації тощо. Коли мова йде про людину, те неминуче й у першу чергу нас цікавить його психіка.

Гостро постало питання про необхідність у найкоротший термін створити діючу практичну психологію, здатну надійно діагностувати психологічні якості людей, прогнозувати їхню поведінку й при необхідності управляти ними на основі широкого впровадження в практику фундаментальних наукових досліджень. Існує потреба й у повному, досить глибокому аналізі не тільки об'єктивних, але й суб'єктивних обставин протиправної поведінки. У цей час уже неможливо собі представити висококваліфіковане розкриття злочину без залучення психологічних знань.

Досягається це в основному за рахунок психологічної підготовленості співробітників НП. Використання ними психологічного знання полягає в тому, що після одержання його в навчальному закладі оперативними співробітниками виробляються відповідні навички, використовувані потім для застосування цього знання в службовій діяльності.

Однак потреба в психологічному знанні випереджає можливості співробітників в оволодінні ім. Висока професійна підготовленість однієї людини одночасно у двох складних самостійних й надзвичайно об'ємних по інформативності сферах (психології і юриспруденції) практично неможлива, та у цьому й немає необхідності. Законодавством передбачена можливість залучення, якщо буде потреба, до процесу розслідування фахівців у різних галузях науки, мистецтва, ремесла, техніки. Повною мірою це відноситься й до психології, що останнім часом усе активніше впроваджується в оперативно-розшукову й слідчу діяльність.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДАНОЇ ТЕМИ

При вивченні теми необхідно визначитися з особливостями психологічної характеристика професійної діяльності працівників НП, структурою професійної психологічної підготовки та основними компонентами професійної психологічної готовності працівників НП.

Слід підкреслити, що курсанти (слухачі) повинні відрізняти основні етапи та зміст формування психологічної готовності і стійкості співробітників НП.

Результатом засвоєння теоретичних знань повинно бути формування у курсантів навичок тренування пам'яті, спостережливості, уважливості.

**ТЕМА № 2: «НЕРВОВО-ПСИХОЛОГІЧНА СТІЙКІСТЬ, СПОСОБИ ЇЇ
ФОРМУВАННЯ, РОЗВИТКУ ТА ПІДТРИМУВАННЯ»**

(2 години)

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

1. Психологічні основи підготовки співробітника НП до використання, застосування вогнепальної зброї у екстремальних умовах.
2. Ідеомоторна й аутогенна підготовка стрільця.
3. Психологічні процеси поводження стрілка у небезпечній ситуації.
4. Психологічні аспекти підготовки співробітників НП до застосування вогнепальної зброї на поразку.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

Нормативна література:

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – №30.
2. Дисциплінарний статут НП: Затв. Указом Президії Верховної Ради України // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – №7.
3. Постанова Кабінету Міністрів України № 348 від 14 квітня 1997 року "Про організацію роботи за зверненнями громадян в органах державної влади і місцевого самоврядування, об'єднаннях громадян, на підприємствах, в установах, організаціях незалежно від форм власності, в засобах масової інформації".
4. Про внесення змін до Закону України "Про державну таємницю: Закон України від 19.06.2003 // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – №45. – Ст.361.
5. Про державну таємницю: Закон України в редакції від 21.09.1999р. // Відомості Верховної Ради України. – 1999 – № 49. – Ст.428 (з наступними змінами).
6. Про міліцію: Закон України від 20.12.1990р. // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – №4. – Ст.20 (з наступними змінами).
7. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.1992р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – №22. – Ст. 303 (з наступними змінами).
8. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю: Закон України від 30.06.1003р. // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – №35. – Ст.358 (з наступними змінами).
9. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19.06.2003р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 39. – Ст. 351 (з наступними змінами).
10. Указ Президента України "Про додаткові заходи щодо поліпшення діяльності органів внутрішніх справ та громадських формувань з охорони громадського порядку" від 16 червня 1999 року.
11. Указ Президента України "Про заходи щодо дальшого зміцнення правопорядку, охорони прав і свобод громадян" 18 лютого 2002 року №143 (Із змінами, внесеними згідно з Указом Президента № 1227/2003 від 29.10.2003).

Накази МВС України:

1. Наказ МВС України № 690 від 16 грудня 1994 року "Про заходи щодо вдосконалення правової роботи в органах внутрішніх справ України".
2. Наказ МВС України від 10 червня 1994 р. №303 "Про організацію і проведення психологічного обстеження особового складу органів внутрішніх справ України".
3. Наказ МВС України № 670 від 05.10.95 "Про затвердження Настанови по діях органів, підрозділів, частин військ внутрішньої служби МВС України в

- умовах групових порушень громадського порядку, масових безпорядків і зон оперативного реагування ГУМВС, УМВС України" (План "Хвиля").
4. Наказ МВС України від 12 серпня 1996 р. №554 "Про заходи служби психологічного забезпечення щодо профілактики самогубств особового складу МВС України".
  5. Наказ МВС України № 07 від 06.03.97 "Про оголошення розгорнутого переліку відомостей, що становлять державну таємницю в системі МВС України".
  6. Наказ МВС України від 16 червня 1997 р. №423 "Про затвердження положення про службу психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності органів та підрозділів внутрішніх справ України".
  7. Наказ МВС України від 6 липня 1999 р. №527 "Інструкція про порядок поглибленого психологічного обстеження кандидатів на керівні посади органів та підрозділів внутрішніх справ України".
  8. Наказ МВС України від 21 жовтня 2000 р. №579 "Про стан професійної підготовки та безпеки особового складу органів внутрішніх справ України та заходи щодо їх вдосконалення відповідно до завдань президента України з питань забезпечення належного громадського порядку та протидії злочинності в державі".
  9. Наказ МВС України від 18 грудня 2000 р. №885 "Про заходи щодо вдосконалення організації підготовки фахівців у вищих навчальних закладах МВС України".
  10. Наказ МВС України від 30.04.2004 № 458 "Про затвердження Положення про основи організації розкриття органами внутрішніх справ України злочинів загальнокримінальної спрямованості".
  11. Про подальший розвиток служби психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності органів внутрішніх справ України // Офіційний вісник України. - 2004. - №44. : Наказ МВС України від 28 липня 2004р. №842 - Ст.2922.

Рішення колегії МВС України:

1. **Рішення колегії МВС України від 05 лютого 1997 р. №2км/2 "Концепція розвитку системи психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності органів та підрозділів внутрішніх справ України".**

Методичні рекомендації МВС України:

1. Від 10 липня 1999 р. №3951/Ан "Про порядок соціально-психологічного вивчення кандидатів на керівні посади", "Про порядок діагностування на керівні посади органів внутрішніх справ України", "Про порядок узагальнення результатів психологічного обстеження кандидатів на керівні посади НП України".
2. Від 03 вересня 2000 р. №4641/Ан, Сулицький В.В., Яковенко С.І. Участь психолога у проведенні службового розслідування психологічних аспектів самогубства працівника органів внутрішніх справ: (Метод. рекомендації) / Київський ін-т внутрішніх справ. - К., 2000. - 20с.;

3. Від 07 жовтня 2000 р. №5195/Кв "Про узагальнений соціально-психологічний портрет працівникаНП України".
4. Антипов В.І., Гайдашук А.В., Радченко Н.Г., Тіщенко А.П., Шаповалов О.В. Психологічна профілактика суїцидальної поведінки працівників органів внутрішніх справ: Метод. рек. / Національна академія внутрішніх справ України; Київський ін-т внутрішніх справ при НАВСУ / С.І. Яковенко (ред.). - К., 2000. - 120с.
5. Від 9 січня 2001 р. №136/Ан "Конфлікти у професійної діяльності органів внутрішніх справ".
6. Психологічна підготовка особового складу органів внутрішніх справ до виконання завдань в умовах ускладненої оперативної обстановки : Методичні рекомендації // МВС України, НАВСУ, Ін-т управління, Центр підготовки та проведення оперативно-штабних навчань.; П.І.Коваль, Н.В.Скалига. - Київ: 2001.- 28с.
7. Ірхін Ю.Б. Психологічне супроводження заходів з охорони громадського порядку під час проведення спортивних змагань : Метод. рекомендації - Київ: 2007 р.- 48с.

Основна навчальна література:

1. Авдеев В.В. Психологические основы повышения эффективности деятельности работников органов внутренних дел в экстремальных ситуациях. –М.: РИО МВД, 1988. - 46с.
2. Андросюк В.Г., Казміренко Л.І., Кириченко І.Г., Кондратьєв Я.Ю., Юхновець Г.О. Адаптація випускників вищих навчальних закладів МВС України до службової діяльності: Психолого-пед. реком. / Національна академія внутрішніх справ України. - К. : НАВСУ, 2001. - 46с.
3. Антипов В.І., Гайдашук А.В., Радченко Н.Г., Тіщенко А.П., Шаповалов О.В. Психологічна профілактика суїцидальної поведінки працівників органів внутрішніх справ: Метод. рек. / Національна академія внутрішніх справ України; Київський ін-т внутрішніх справ при НАВСУ / С.І. Яковенко (ред.). - К., 2000. - 120с.
4. Бараненко Б.І. Психологія оперативно-розшукової діяльності: загальна частина: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Луганська академія внутрішніх справ ім. 10-річчя незалежності України / Е.О. Дідоренко (ред.), Я.Ю. Кондратьєв (ред.). - Луганськ: РВВ ЛАВС, 2003. - 272с.
5. Будагьянц Г.Н. Основные этапы и психологические особенности подготовки стрелков из пистолета: Учеб. пособие / Луганский ин-т внутренних дел. — Луганск : РИО ЛИВД, 2001. - 166с.
6. Вайнштейн Л.М. Психология в пулевой стрельбе - М.: ДОСААФ, 1981 р.- 142с.
7. Водолазский Б.Ф., Гутерман М.П. Конфликты и стрессы в деятельности работников органов внутренних дел: Учеб. пособие. – Омск, 1976. – 33 с.
8. Ірхін Ю.Б. Психологічне супроводження заходів з охорони громадського порядку під час проведення спортивних змагань : Метод. рекомендації - Київ: 2007 р.- 48с.

9. Ірхін Ю.Б. Психологічна підготовка працівників оперативних підрозділів : Навч. посіб. - К.: РВЦ КНУВС, ДП "Друкарня МВС", 2007 р.- 93с.
10. Комаров К.Э. Психологическая подготовка к действиям в условиях повышенного риска: Учебно-методическое пособие для специалистов, занимающихся подготовкой подразделений МО, ФСБ, МВД, МЧС, Минюста России. – М.: 2002.
11. Кушнар'єв С.В. Надання психологічної допомоги працівникам органів внутрішніх справ, які постраждали під час виконання службових обов'язків у екстремальних ситуаціях // Науковий вісник НАВСУ. - 2003. - С.142-150.
12. Левандовская О.Я. Психологические условия эффективности управленческой деятельности офицеров МВД в ситуациях затруднения / Московский открытый социальный ун-т. Кафедра психологии. - М., 2001. - 90 с.
13. Лефтеров В.А., Захарченко В.Ю., Легенький Н.И., Бригунец В.А. Психологическая подготовка к стрельбе из пистолета: Учебно-методическое пособие. – Донецк: Донеччина, 2001. - 64с.
14. Лефтеров В.О., Тімченко О.В. Психологічні детермінанти загибелі та поранень працівників органів внутрішніх справ : Монографія // МВС України. Донецький ін-т внутр. справ. - Донецьк: 2002.- 322с.
15. Лебедева С.Ю., Тімченко О.В. Психологічне забезпечення професійної та функціональної надійності фахівців снайперських груп спеціальних підрозділів МВС України / Національний ун-т внутрішніх справ. - Х. : Видавництво ХНАДУ, 2005. - 328с.
16. Макаревич О.П. Психологічна підготовка особистості до поведінки у складних ситуаціях. Навчально-методичний посібник. - Київ: ВГІ НАОУ, 2000.-188 с.
17. Макаров Н., Антонов Г. Психологическая самоподготовка к рукопашному бою. Учебное пособие. – Мн.: ЧП С.Ананич, ПКФ "Издательский Дом", 1993.- 80 с.
18. Мороз Л.І. Теоретичні засади та організація психологічного тренінгу в органах внутрішніх справ : Монографія // МВС України. Київський юрид. ін-т України. - Київ: Паливода А.В., 2005 р.- 227с.
19. Папкин А.И. Личная безопасность сотрудников ОВД. Тактика и психология безопасной деятельности. – М.: Изд-во Академии МВД РФ, 1996. – 224с.
20. Плиско В.И. Формирование у сотрудников ОВД устойчивого психомоторного состояния к внешним проявлениям опасности. - К.: РИО МВД Украины, 1991. - 128с.
21. Психологічне супроводження оперативно-розшукової діяльності в органах внутрішніх справ: Навч. посіб. // В.І.Барко, Ю.Б.Ірхін, Т.Р.Морозова, Д.Й.Никифорчук. - Київ: РВЦ КНУВС, ДП "Друкарня МВС", 2007.- 90с.
22. Психологія суїцидальної поведінки: діагностика, корекція, профілактика: Зб. наук. пр. / Київський ін-т внутрішніх справ при Національній академії внутрішніх справ України / С.І. Яковенко (ред.). - К., 2000. - 200с.
23. Розов В.И. Управление стрессом в оперативно-розыскной деятельности. – К.: КНТ, 2006. – 268с.

24. Слюсар І.М. Психологічна діагностика та корекція посттравматичного стресового розладу: Навч.-метод. посіб. / Міністерство внутрішніх справ України; Київський юридичний ін-т. - К. : Друкарня ФПУ, 2005. - 57с.
25. Сулицький В.В. Психологія суїцидальної поведінки. - К. : МП Леся, 2001. - 316с.
26. Сулицький В.В., Яковенко С.І. Участь психолога у проведенні службового розслідування психологічних аспектів самогубства працівника органів внутрішніх справ: (Метод. рекомендації) / Київський ін-т внутрішніх справ. - К., 2000. - 20с.
27. Філатов С.Д., Маліновська Н.М., Титаренко П.О. Заходи по запобіганню втрат особового складу під час проведення спеціальних операцій по затриманню озброєних злочинців та дій в екстремальних ситуаціях. - К.: РВВ МВС України 1996 р. – 87 с.
28. Шайхлісламов З.Р. Проблеми психологічної готовності працівників органів внутрішніх справ до оперативної діяльності в екстремальних умовах. Укр ДНТБ 24.09.1996.-№1814-Ук.-96.-27с.

Додаткова навчальна література:

1. Абабков В.А., Перре М. Адаптація к стрессу. Основы теории, диагностики, терапии. – СПб.: Речь, 2004. – 166с.
2. Аболин Л.М. Психологические механизмы эмоциональной устойчивости человека - Казань: Изд-во Казан. ун-та, 1987 р.- 262с.
3. Антипов В.В. Психологическая адаптация к экстремальным ситуациям. - М. : Владос-Пресс, 2004. - 173с.
4. Аршава І.Ф. Емоційна стійкість людини та її діагностика: автореф. дис... д-ра психол. наук / Інститут психології ім. Г.С.Костюка АПН України. - К., 2007. - 33с.
5. Зівзах М.В. Психологічні дезадапційні реакції у співробітників спеціальних підрозділів органів внутрішніх справ (діагностика, психокорекція та профілактика): автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.04 / Інститут психології ім. Г.С.Костюка АПН України. — К., 2007. - 18с.
6. Кириленко О.А. Психологічні детермінанти професійного стресу у представників професії типу "людина - людина": Автореф. дис. ... канд. психол. наук (19.00.03) // Київський нац.ун-т ім.Т.Шевченка. - Київ: 2007 р.- 20с.
7. Логачов М.Г. Психологічна підготовка особового складу спеціальних підрозділів НП до дій в екстремальних ситуаціях: Дис... канд. психол. наук: 19.00.06 / Університет внутрішніх справ. - Х., 2001. – 184с.
8. Малічевський В.І. Психологічні методи вогневої підготовки в підрозділах органів внутрішніх справ МВС України: Дис... канд. психол. наук: 19.00.06 / Національна академія внутрішніх справ України. - К., 2003. - 263арк.
9. Психологія суїциду: Посібник // За ред. В.П. Москальця. – Київ: Академвидав, 2004.
10. Психология экстремальных ситуаций: Хрестоматия / Сост. А.Е. Тарас, К.В. Сельченко. – Мн.: Харвест, 2000. – 480 с.

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

Метою лекції є надання та поглиблення знань про психологічні основи підготовки співробітника НП до використання, застосування вогнепальної зброї у екстремальних умовах та психологічні процеси поведіння стрілка у небезпечній ситуації. Прикладною метою лекції є формування теоретичного підґрунтя щодо використання психологічних аспектів підготовки співробітників НП до застосування вогнепальної зброї на поразку у практичній діяльності.

ВСТУП

Ефективність боротьби зі злочинністю й охорони суспільного порядку багато в чому залежить від психологічної підготовки співробітника до дій в екстремальних умовах. 50% своїх службових ситуацій працівники слідчих органів вважають потенційно екстремальними, співробітники поліції суспільної безпеки відповідно 52%, працівники кримінальної поліції - 60%, а спецпідрозділів - 64%.

Отже, екстремальні і потенційно екстремальні ситуації в процесі життєдіяльності для багатьох співробітників НП стали скоріше нормою, чим виключенням із правил.

Проте, насправді чи готові люди виконувати свої службові обов'язки в ситуаціях, якщо життю і здоров'ю загрожує небезпека? За даними Андросюка В.Г. більшість опитуваних (приблизно 70%) орієнтуються на тактику попередження і запобігання ситуацій, що можуть негативно вплинути на їх фізичний чи психологічний стан. На основі цих даних можна припустити: існує велика імовірність того, що при виникненні екстремальної ситуації співробітник НП буде займатися не рішенням проблеми, а забезпеченням власної безпеки.

Необхідно також врахувати, що дане опитування проводилося серед працівників, що мають стаж роботи в НП більше трьох років. Тобто люди, що мають визначений досвід і більш-менш стійкі сформовані життєві установки і цінності, психологічно не готові до дій в умовах, якщо їх життю і здоров'ю загрожує небезпека

Частка психологічних дисциплін в Академії поліції США складає 30% загального навчального часу. Слухачі вивчають спецкурси з проблематики ситуацій: "Тактика патрулювання, зв'язаного з підвищеним ризиком", "Психологічні умови застосування сили", "Керування стресом", "Психологічне здоров'я співробітника поліції", "Сімейні проблеми офіцера поліції".

Таким чином, якісна підготовка співробітника НП неможлива без добре поставленої психологічної підготовки в навчальних установах МВС і в місцях проходження служби. Інакше кажучи, без належної уваги до неї зараз, у майбутньому, ми ризикуємо виявитися в ситуації зростаючого професіоналізму злочинного світу, але нам нічого буде протиставити. Важливою складовою частиною психологічної підготовки співробітників НП до дій в екстремальних ситуаціях є підготовка до використання зброї.

1. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ПІДГОТОВКИ СПІВРОБІТНИКА ОВД ДО ВИКОРИСТАННЯ, ЗАСТОСУВАННЯ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ УМОВАХ

Розглянувши основні питання навчання стрілянини зі службової зброї, варто акцентувати увагу на такому важливому моменті навчання, як **психологічна підготовка стрілка.**

Суттєвість та зміст психологічної підготовки стрільця.

У процесі учбово-тренувальних занять найчастіше приходиться спостерігати, наскільки впевнено в класі стрілки проводяться з навчальною зброєю. На вогневому рубежі - зовсім інша ситуація.

Деякі стрілки, судорожно стискаючи в руці пістолет, заряджений бойовими патронами, виглядають розгубленими і скованими. Вони відразу забувають не тільки те, чому навчив їхній інструктор, але і навіть своя домашня адреса і телефон. Ви запитаете, чи нормальне це явище?

Так, нормальне, оскільки це природна реакція людини на дії, зв'язані не тільки з незвичними відчуттями (такими, як звук пострілу і віддача зброї), але і з деякою часткою ризику і небезпекою. Крім того, стрілянина з пістолета для більшості з нас - далеко не часте і повсякденне явище, з яким ми зіштовхуємося в повсякденному житті.

Стрілянина з пістолета асоціюється в тих, яких навчають, з почуттям остраху, тривоги і страху, що часом домінують у роботі центральної нервової системи. Ці почуття загальмовують усю її функціональну діяльність і викликають стан надмірної напруженості психіки і всіх систем організму стрілка.

Характерними ознаками такого стану є:

- підвищення частоти пульсу, пітливість долонь і хекання;
- розкоординація рухів і, як наслідок, утрата стійкості і рівноваги при приготуванні;
- збільшення тремору рук і коливань зброї;
- погіршення зорового сприйняття ("димка"), а також уповільнення прискорення рухової реакції чи реакції на об'єкт, що рухається.

Усі ці фізичні і психологічні зміни в сукупності і створюють негативний вплив, що у край негативно впливає на техніку стрілянини. Воно загальмовує прояв у того, якого навчають, ще не що остаточно сформувалися рухових навичок і приводить до наступного змін у техніку стрілянини:

- значно збільшується час прицілювання;
- змінюється характер впливу на спусковий гачок (затримка пострілу чи ривок);
- порушуються тимчасові характеристики стрілянини (темп стрілянини та її ритм);
- при стрілянині по цілях, що з'являються, змінюються сповільнюються чи прискорюються) швидкість підйому зброї, знижується точність підйому руки зі зброєю і переносом її на ціль.

Взаємозв'язок між змінами в техніці стрілянини і психологічним станом стрілка залежить від індивідуальних особливостей організму того, якого навчають, від рівня його підготовленості, а також від інших умов, у яких знаходиться стрілець.

Досвідчені стрілки можуть керувати своїм психологічним і психофізичним станом і показувати стабільні і високі результати стрілянини.

Ця здатність виробляється в процесі учбово-тренувальних занять, на яких одночасно удосконалюється і техніка стрілянини.

Таким чином, психологічні особливості навчання стрілянині укладаються в наступному:

- формуванні й удосконалюванні в стрільців спонукальної вольової функції - вибору цілі та її поразка за короткий проміжок часу;
- виробленню в стрільця здатності переборювати хвилювання як на вогневому рубежі в тирі, так і при застосуванні зброї в реальних умовах;
- вихованні адаптації до звуку пострілу;
- тренування з метою виключення прояву негативних індивідуальних реакцій (тунельне бачення, відказ моторних реакцій, часткова глухота і т.ін.).

У процесі психологічної підготовки стрілка в останнього повинні закріпитися наступні якості:

- уміння впливати на себе, брати себе в руки і відключатися від різних сторонніх чинників, що заважають виробництву влучного пострілу;
- здатність концентрувати свою увагу, зосереджуючись на головному в стрілянині - стійкій поразці цілі;
- впевненість у своїх силах, сміливість і рішучість, спритність і ініціатива;
- стійкість центральної нервової системи до впливу несприятливих чинників;
- здатність використання аутогенного і ідеомоторного тренування.

Необхідно особливо виділити таке важливе не тільки для стрільця якість, як наполегливість, що відіграє вирішальну роль у досягненні бажаного результату. Наполегливість заснована на самовихованні, що дозволяє керувати своїм поведінням і психічним станом, пізнати самого себе, визначивши сильні і слабкі сторони свого характеру.

Наявність такої важливої якості дозволяє стрільцю об'єктивно оцінити свої досягнення, виявити недоліки при стрілянині, швидше усунути їх у процесі учбово-тренувальних занять. Необхідно пам'ятати, що якщо в того, якого навчають, немає чітко вираженого бажання займатися стрілецькою підготовкою, те ніякі фахівці в цій області будуть не в змозі навчити його влучній стрілянині. Основною перешкодою буде та обставина, що той, якого навчають, психологічно не готовий до процесу навчання.

ВИСНОВКИ З ПЕРШОГО ПИТАННЯ:

Психологічна підготовка стрільця - це процес, спрямований на створення його оптимального психологічного стану і формування постійної

внутрішньої готовності, що сприяє реалізації найбільш доскональної техніки стрілянини в умовах стресових ситуацій.

2. ІДЕОМОТОРНА Й АУТОГЕННА ПІДГОТОВКА СТІЛЬЦЯ

Важливими складовими частинами психологічної підготовки стрілка є ідеомоторна й аутогенне тренування.

Ідеомоторне тренування являє собою уявне відтворення раніше вивчених прийомів і дій. Вона спрямована на закріплення рухових навичок і підтримка в стрільця стану постійної готовності до виконання вправи.

Застосування в ході навчання ідеомоторного тренування дозволяє стрілкам виробити здатність чіткого уявлення у своїй свідомості окремих елементів техніки стрілянини, тонко аналізувати виникаючі при цьому м'язово-рухові, зорові й інші відчуття, виробити увагу і швидкість реакції.

Ідеомоторне настроювання сприяє приведенню в готовність усього психофізичного апарата стрілка (спеціальних відчуттів, сприйнятті і необхідному м'язовому тонусі) і створює оптимальний стан нервових структур, відповідальних за реалізацію цілеспрямованих рухових навичок.

Інша особливість ідеомоторного тренування укладається в тім, що вона конкретизує увагу стрільця на правильності виконання прийомів стрілянини й у якомусь ступені відволікає від результативного моменту стрілянини.

Хоча ідеомоторне тренування і не заміняє реального виконання рухів при стрілянині, її застосування в процесі навчання дає визначені переваги. Справа в тім, що уявне виконання прийомів стрілянини має на увазі уявлення про їхнє ідеальне виконання, якщо, звичайно, ці прийоми засвоєні правильно і вільні від технічних недоліків, ще не переборених стрільцем. Таке ідеальне засвоєння ритмоструктури виконання вправи допомагає стрільцю наочно побачити свої помилки.

У процесі ідеомоторного тренування інструктор, перевіряючи в стрільця почуття тимчасового інтервалу, що відводиться на виконання вправи у швидкісній стрілянині, може реально оцінити рівень його психологічного стану. Якщо стрілець занадто прискорює свої уявні операції, то можна з упевненістю сказати, що він знаходиться в зайво збудженому стані.

Навпроти, зайве затягування уявної стрілянини - вірна ознака млявості того, якого навчають. Зовсім очевидно, що ці негативні стани повинні бути відповідним чином скоректовані.

Сам процес ідеомоторного тренування укладається в тім, що стрілець, залишаючись у пасивно - розслабленій позі, зосереджує свою увагу тільки на моментах, безпосередньо зв'язаних з виконанням пострілу. Причому послідовність виконання пострілу в його діях цілком зберігається. Можна порекомендувати наступний порядок дій при виробництві прицільного пострілу, що стрілець повинний думкою повторювати в процесі ідеомоторного тренування:

1. Встати обличчям до мішені і прийняти правильне приготування для стрілянини. Витягти пістолет з кобури і перевірити правильність хвата його рукоятки.

2. По команді "Заряджай!" зарядити пістолет. Докласти про готовність до стрілянини. При цьому пістолет утримується в руці під кутом приблизно 60 градус до обрію.

3. По команді "Вогонь!" розігнути праву руку, покласти першу фалангу вказівного пальця на спусковий гачок, зберігаючи деякий зазор між пальцем і рукояткою зброї. Проконтролювати тонус м'язів, що утримують пістолет.

4. Навівши пістолет у ціль, сполучити рівну мушку з районом прицілювання і, не чекаючи їхнього стійкого положення, почати затримку подиху на фазі видиху й обробку спуска.

5. Домагаючись постійної погодженості обробки спуска курка з прицілюванням, всю увагу зосереджувати на утриманні рівної мушки. Контролюючи цей параметр, плавно натискати на спусковий гачок доти, поки не відбудеться постріл.

6. Після пострілу знову навести зброю в район прицілювання, і утримуючи рівну мушку 2-3 сек., провести аналіз результату пострілу.

7. Під час паузи перевірити хват рукоятки пістолета і при необхідності скорегувати його.

8. Продовжити виконання вправи, послідовно виконуючи пункти 4-7.

Стрілець, що володіє прийомами ідеомоторики і щодня присвячує їй кілька хвилин, має можливість у будь-якій обстановці підтримувати на належному рівні і постійно удосконалювати свою техніку стрілянини.

Прийоми ідеомоторного тренування можна з успіхом використовувати як відмінний психопрофілактичний засіб. Відомо, наскільки важко буває стрільцям зібратися і відвернутися від тривожних думок напередодні виконання відповідальної стрілецької вправи. Досвід свідчить про те, що в таких випадках спроба змусити себе думати не про майбутнє виконання вправи, а про щонебудь приємне приводить до більшої втрати вольової енергії, чим навмисне зосередження на моментах правильного ведення стрілянини. Це не тільки відволікає від тривожних думок про можливість майбутньої невдачі, але і є гарним тактичною настроєм. Крім того, ідеомоторне тренування є гарною базою для швидкого освоєння ще більш сильного психопрофілактичного засобу - аутогенного тренування.

Аутогенне тренування - багаторазове повторення спеціальних словесних вправ, спрямованих на оволодіння методикою самонавіяння з метою запобігання надмірної нервово-психологічної напруги і підтримки відмінної спортивної форми.

Основний принцип аутогенного тренування - навчити людину фіксувати свою увагу на конкретних суб'єктивних (головним чином фізичних) відчуттях у точній відповідності з власними уявними словесними формулами. Коли на тлі аутогенного розслаблення застосовується ідеомоторна надбудова, її дієвість особливо збільшується. У корі головного мозку підсилюються процеси загальмування і її клітини стають особливо чутливими до впливу зовнішніх і внутрішніх стимулів. Тому попереднє осмислювання процесу виконання пострілу дозволяє стрільцю підготувати свою нервову систему до майбутнього виконання вправи що найкраще.

Стрілець також повинний бути психологічно постійно готовий до упевнених дій у випадку виникнення критичної ситуації, що передбачає застосування службової зброї.

Знаходячись в екстремальній ситуації, стрілець у першу чергу повинний навчитися оперативно оцінювати обстановку і приймати найбільш правильне рішення. Крім того, йому необхідно постійно контролювати обстановку, передбачаючи її можливі зміни, а також керувати своїм поведінням.

Правильна, об'єктивна оцінка обстановки при веденні перестрілки і прийняття того чи іншого рішення - це не просте мислення, а складна психологічна діяльність, багато в чому залежна від особистості стрільця, його характеру, навченості володінню зброєю і т.д.

В екстремальній обстановці на стрільця, як правило, впливають декілька факторів одночасно. Їх необхідно розглядати як єдиний вплив, оскільки вони взаємозалежні і доповнюють один одного.

Перестрілка, як правило, активізує інстинкт самозбереження і захисну реакцію і приводить стрілка в стан осмислених розумних дій. Якщо ж він фізично і психологічно не готовий до цього, то можуть мати місце індивідуальні негативні реакції. Насамперед ці негативні реакції виявляються на тлі переляку, що загальмовує відповідні реакції стрільця і повертає його до дій, недоцільним у критичній ситуації. У залежності від подальшого розвитку небезпечної ситуації переляк може перерости в страх чи паніку з відповідними сумними наслідками.

Поводження стрільця в небезпечній ситуації визначається не тільки проявом негативних реакцій на тлі чи переляку страху. На відміну від новачків, почуття безпеки в найбільш підготовлених стрільців викликає бойове збудження, зв'язане з активною свідомою діяльністю. Бойове збудження породжує безстрашність, що надалі перетворюється в психологічну властивість особистості.

Тому, в процесі підготовки стрільців необхідно створювати такі ситуації, що сприяли б формуванню в тих, яких навчають, сміливості, рішучості і впевненості у своїх силах. Отже, високий рівень психологічної підготовки стрілка забезпечує йому більш адекватне поведіння при веденні перестрілки і створює передумови для успішної поразки супротивника. А які ж психологічні процеси, що визначають поведіння стрілка в небезпечній ситуації?

ВИСНОВКИ З ДРУГОГО ПИТАННЯ:

Основний принцип аутогенного тренування - навчити людину фіксувати свою увагу на конкретних суб'єктивних (головним чином фізичних) відчуттях у точній відповідності з власними уявними словесними формулами.

3. ПСИХОЛОГІЧНІ ПРОЦЕСИ ПОВОДЖЕННЯ СТІЛКА У НЕБЕЗПЕЧНІЙ СИТУАЦІЇ

Психологічні процеси, що характеризують дії стрільця при веденні перестрілки, являють собою комплексну діяльність перцептивних,

інтелектуальних і психомоторних здібностей, зусиль і навичок. Тому послідовність дій стрілка в екстремальній ситуації виглядає в такий спосіб:

- 1) Сприйняття ситуації.
- 2) Розумове рішення проблемних задач.
- 3) Психомоторна реалізація прийнятих рішень.

Як правило, характерними рисами екстремальних ситуацій є почуття небезпеки, дефіцит часу і недолік інформації, агресивність супротивника і маскуванню їм своїх дій. Усе це утрудняє об'єктивну оцінку ситуації, а також ухвалення правильного рішення в кожному конкретному випадку і реалізацію своїх дій.

При сприйнятті екстремальної ситуації велике значення має інтенсивність переключення уваги і її стійкість, точність просторового сприйняття, оцінка часу і т.д.

Ухвалення рішення здійснюється на основі не тільки розумових операцій, але і на основі аналізу дій супротивника і прогнозуванні його подальших дій. У цьому випадку дії стрілка визначаються процесами передбачення. Ефект передбачення ґрунтується на мисленні стрільця, його спеціальних знаннях і інформації, що ззовні надходить, (жестів супротивника, його пересувань і т.п.).

Ухвалення правильного рішення і його наступна реалізація, як правило, визначається сукупністю навичок дії стрілка в небезпечній ситуації. Оскільки ухвалення рішення і його реалізація відбуваються при крайньому дефіциті часу, розумові процеси стрілка при цьому відбуваються стисло. Особливо утруднені вони тоді, коли стрілець змушений діяти в незвичній для нього ситуації.

Психомоторна реалізація здійснюється у виді різних пересувань, бойових дій і прийомів. При цьому велике значення мають сенсомоторна координація, швидкість і точність дій. У небезпечній обстановці перед стрільцем можуть виникати різні проблемні ситуації: продовжувати ведення вогню чи перейти в укриття і т.д. Виходячи з цього, стрілець повинний попередньо планувати свої дії, заздалегідь визначаючи їхній зміст, тобто діяти навмисно.

В екстремальних ситуаціях відбувається постійна зміна просторових і тимчасових взаємодій стрілка і його супротивника. Тому за інших рівних умов підготовчі дії, дії захисту і напади можуть бути успішними тільки під час найменшої готовності супротивника до відповідного реагування.

Висока емоційно-психологічна напруженість небезпечної ситуації, загострена постійно присутніми чинниками ризику і погрози поразки з боку супротивника, може сприяти утворенню комплексу психологічних механізмів гальмування.

ВИСНОВКИ З ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ:

Поряд з аспектами фізичної підготовки й умінням застосовувати особисту зброю в критичних ситуаціях при підготовці стрільця належним образом повинна бути здійснена і його психологічна підготовка.

4. ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ СПІВРОБІТНИКІВ НП ДО ЗАСТОСУВАННЯ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ НА ПОРАЗКУ

Уявимо ситуацію: співробітнику, щоб припинити злочин, необхідно використовувати зброю на поразку. Відомо, що для цього технічні дії йому необхідно зробити (одержати пістолет з кобури, дослати патрон у патронник і т.д.). Але є ще і така рушійна складена, що змушує людину вистрілити в собі подібну. Саме тому, на наш погляд, першим елементом психологічної підготовки повинне бути розуміння мотивації використання зброї.

Мотивами використання зброї найбільш часте є:

- прагнення захистити своє життя;
- прагнення захистити життя інших людей;
- прагнення не дозволити злочинцю уникнути покарання;
- прагнення запобігти суспільно-небезпечному вчинку.

Головним мотивом є прагнення захистити своє життя. Іншими мотивами співробітник керується при виконанні своїх службових обов'язків. При цьому останні мотиви відіграють роль навіть у ситуаціях, якщо немає прямої загрози життю співробітника.

Але що мотивом не керується співробітник, якщо він психологічно не готовий застосовувати зброю на поразку, то він її не застосує. Виходячи з цього, впливає, що елементом психологічної підготовки повинне бути підвищення психологічної готовності співробітника поліції до застосування примусових заходів, у тому числі і вогнепальній зброї.

Психологічна готовність складається з багатьох умов, що залежать одна від однієї. Ведучою, базовою, безумовно, є знання співробітником своїх прав по застосуванню примусових заходів.

Якщо співробітник не буде упевнений у юридичній правоті своїх дій, існує велика імовірність його відмовлення від застосування зброї на поразку, як варіанту адекватного реагування на злочинні дії.

Кримінальна відповідальність за перевищення влади, що послужило причиною загибелі людей у нас у країні вища, чим кримінальна відповідальність за злочинну бездіяльність. Через це співробітник, що застосовує зброю, повинний бути упевнений у правильності рішення, що він приймає. І ця впевненість повинна базуватися не на інтуїції, а на твердому знанні всіх законодавчих актів, положень статуту, що регламентують застосування зброї.

Знання своїх прав із застосування примусових заходів є основою прийняття рішення! Однак, рядовий склад підрозділів поліції слабо орієнтується в правових аспектах даного питання, що є життєво важливим для нього.

Основна причина, можливо, у тім, що керівники підрозділів на місцях не приділяють належну увагу питанням службової підготовки, і в першу чергу вивченню керівних документів із правових основ застосування примусових

заходів, не проводять детального розбору кожної екстремальної ситуації, особливо таких з них, де застосовувалася зброя.

Відомий випадок, якщо співробітник ППСМ, перш ніж заступити на чергування, заїжджав до будинку, де і залишав свою табельну зброю. На питання, навіщо він це робить, сержант відповів, що так спокійніше. Говорив, навряд чи він неї застосує, а за втрату його можуть покарати. І це не дивлячи на те, що ППСМ тримає сумну першість з кількості працівників, що одержало фізичні ушкодження під час виконання службових обов'язків, і третє місце з кількістю загиблих співробітників. Коментарі зайві.

Тепер пригадаємо, у яких умовах працівник поліції застосовує зброю. Відповідно до результатів дослідження, що проводилося в м. Москві з метою вивчення визначених умов, обставин і результатів стрілянини з пістолета робітниками поліції, у 93,1% випадках зброя застосовувалася на вулицях міста, у 3,2% - у приміщеннях, у 3,7% - на дорозі поза населеним пунктом.

За цих обставин кожна помилка може привести до жертв серед законослухняних громадян. Тому співробітник повинний бути упевненої не тільки в юридичній правоті використання зброї, але й у тому, що дійсно вразить ціль, а не зачепить випадкового перехожого.

Таким чином, впливає що умовою психологічної готовності до застосування зброї є наявність у співробітника твердих і глибоких знань, упевненості, придбаних звичок і умінь з експлуатації і використання своєї табельної і штатної зброї.

За результатами опитування співробітників НП, що проводилося з метою вивчення недоліків з бойової підготовки, переважна більшість респондентів висловила пропозиції, щодо необхідності приділяти більше уваги вогневій підготовці, а саме - поліпшенню звичок володіння табельною зброєю.

Порівнюючи ці дані з даними, що приводилося на початку теми, можемо припустити, що існує зв'язок між психологічною неготовністю більшості співробітників НП до дій в умовах, якщо їх життю чи здоров'ю загрожує небезпека, саме з невпевненістю у своїх звичках володіння вогнепальною зброєю. Відповідно, психологічна готовність рівною мірою залежить від знання їм своїх повноважень і прав застосування сили і від наявності технічних звичок і умінь з використання своєї зброї, упевненості що до неї. Але ювелірна техніка стрілянини по цілям, що рухаються, і відмінне знання своїх прав по застосуванню примусових заходів нічого не коштує при відсутності в робітника поліції високорозвинених професійних психологічних якостей: швидкості і гнучкості мислення, самостійності, ініціативності, впевненості в собі, рішучості, схильності до розумного, виправданого ризику, самоконтролю, психологічної стійкості.

"Що користі від гострого меча, якщо він у руках боягуза!" - як говорить старе прислів'я. Дослідження, які були проведені американськими психологами під час другої світової війни, показали, що індивідуальна неможливість у бою при наявності добрих суцього технічних звичок, "відбувається завжди від повної непоінформованості бійця щодо психологічної реальності бою", а також від відсутності в нього високорозвинених професійних психологічних якостей. Три

з чотирьох солдатів пасивні на поле бою! Отож головною задачею внесення елементів психологічної підготовки до планових занять є:

- **для безпосереднього керівництва:** одержання психологічних характеристик своїх підлеглих: чекання що переживається, рівень бадьорості, особисті взаємини між учасниками ситуації, що розігрується, реакція на непередбачені ситуації, прояви особистої ініціативи;

- **для підлеглих:** участь у тренуваннях, навчаннях, що по силі стресового впливу максимально наближені до реальних умов.

Професійні психологічні якості, що необхідні співробітнику для ухвалення рішення на застосування зброї, формуються й удосконалюються протягом життя в повсякденному побуті, при проведенні планових занять з бойової та гуманітарної підготовки і під час виконання службових обов'язків. Зрозуміло, якщо ми розглядаємо таке специфічне питання, як психологічна готовність працівника поліції до застосування зброї на поразку, той головний наголос повинні зробити на внесенні елементів психологічної підготовки в заняття з вогневої і тактико-спеціальної підготовки. Як зазначено вище, **задача цих внесків є:** створення таких умов, що по силі психологічного впливу були б максимально наближені до реального. Тобто, що б були в наявності стресогенна ситуація і дефіцит часу.

Розглянемо це на прикладі підготовки снайпера. Відомо, що при проведенні спеціальних операцій снайпери, що працюють поодиночі, включені в загальну радіомережу. Співробітник, якому для успішного виконання задачі необхідні повна зосередженість і відсутність дратівних зовнішніх факторів, змушений слухати всі радіопереговори, очікуючи команди на відкриття вогню.

Почасти таку команду снайперу дають в останній момент, якщо інші можливості рішення надзвичайної ситуації вичерпані. Таким чином, снайперу створені всі умови для неточного пострілу: тривожне тривале чекання, одноманітна поза, що викликає заніміння кінцівок, наявність зовнішніх дратівних факторів, штучно побудований дефіцит часу і, як наслідок, що зростає "острах помилки".

Крім того, нечіткі розпорядження, що віддає керівництво перед спеціальною операцією й у ході її проведення можуть викликати в снайпера почуття непевності в тому, що керівництво у випадку ускладнень не перекладе відповідальність на виконавця. Таким чином, реальна стрілянина сильно відрізняється від виконання звичайних вправ у стрілецькому тирі. Відповідно, якщо ми бажаємо мати снайпера, здатного ефективно працювати в будь-якій обстановці, **необхідно поступово ускладнювати йому умови вправ при проведенні стрілецьких тренувань, уводячи різноманітні чинники, що заважають і відволікають від виконання поставленої задачі.** Саме цей принцип і залишається при підготовці будь-якого стрільця. Жодна реальна сутичка ніколи не повторить ні однієї стрілецької вправи. Тому ми повинні готувати співробітника до зустрічі з несподіванкою. Цієї цілі найбільше відповідають вправи, що виконуються в інтерактивному тирі і лабіринті Хогана.

Інтерактивний тир являє собою екран, на який проектується зображення ситуацій, можливих при виконанні визначених службових обов'язків (патрулювання, перевірка на дорогах, захват і т.ін.). В основу відео програм покладені ситуації, що раніш мали місце в дійсності і потягли за собою важкі наслідки (загибель чи поранення співробітника) За умовами виконання вправ учень повинний бути збройний лазерним пістолетом, що імітує табельну зброю. При відтворенні ситуації на екрані тиру співробітник оцінює її за ступенем небезпеки і приймає рішення. Причому не завжди це може бути рішенням на користь застосування зброї.

Регулярні тренування в інтерактивному тирі дозволяють запрограмувати співробітника на підсвідомому рівні на визначені дії за певних умов.

При виникненні екстремальної ситуації, схожої з тією, котра відпрацьовувалася в тирі, зменшується час оцінки обстановки і прийняття рішення, тобто підвищується психологічна готовність співробітника. Тир оснащується приладами об'єктивного контролю. Після виконання вправ керівник заняття з групою проводить розбір кожної заданої ситуації, указуючи на недоліки і помилки. Лабіринт Хогана являє собою ділянка стрільбища, на якому наочно відображені типові ситуації, у яких співробітник НП застосовує зброю на поразку без попередження і попереджувального пострілу. Він складається з блоків, кожний з яких - це макет ділянки місцевості з визначеною ситуацією.

Мішенна установка змінна і взаємозамінна. Це дозволяє створювати ситуації з різним числом "учасників", різним їх розташуванням, озброєнням і ролями, і, як наслідок, з різним ступенем небезпеки. Лабіринт Хогана оснащується акустичною системою, що служить для відтворення в записі характерного звукового тла ситуації, що відпрацьовується (гул вулиці, крики людей, звуки пострілів, команди і т.ін.) Це дозволяє максимально наблизити навчальну ситуацію до бойового за психологічним впливом на співробітника.

При проведенні занять з тактико-спеціальної підготовки програються ті ж ситуації. До них додаються ті, котрі неможливо відробити в повному обсязі в тирі чи на стрільбищі. Наприклад, перевірка документів на дорогах і огляд автомашин. Під час готування до подібним до занять, необхідно звернути увага на такі моменти. Учні повинні бути озброєні своєї табельною (штатною) зброєю, зарядженою навчальними боєприпасами. На роль правопорушників запрошуються співробітники іншого підрозділу (служби), по можливості вони повинні бути в цивільному одязі. Керівник заняття, учням і тим, хто грає ролі правопорушників, задачі ставить окремо. Для цього необхідно дотримувати приведених вище умов.

По-перше: співробітник повинний звикати саме до своєї зброї, до її бойової ваги. Він повинний відчувати себе з нею одним цілим. Тільки так разом з вогневою підготовкою можна виховати в співробітника впевненість у своїй зброї. Адже, чим звичніше річ, чим більше звичок звертання з нею, тим психологічно звичніше нею використатися у випадку потреби.

По-друге: при наявності малознайомих, а те і зовсім незнайомих осіб, учень менше схильний сприймати виконання вправ як гру з усіма її умовами.

По-третє: учень не повинний знати, яку задачу керівник заняття ставить "правопорушникам".

Під час багаторазових тренувань у співробітників здобувається недовіра до будь-яких дій порушників і постійне чекання підступу з їхньої сторони. У результаті імовірність виникнення стресогенної ситуації в зв'язку з психологічною неготовністю до можливих протидій з боку порушника істотно зменшується. У складній обстановці в співробітників і особливо в керівників органів поліції різко зростає персональна (у тому числі юридична) відповідальність за своєчасні і правильні власні дії та дії своїх підлеглих, за практичне, у не тільки на словах, виконання службового і громадського обов'язку. Екстремальна ситуація і зв'язані з нею обставини в психологічно невідготовленого співробітника викликають типове і негативне явище - "острах помилки": якщо він настільки боїться відповідальності за можливу помилку, що віддає перевагу бездіяльності.

Острах помилки обумовлюється відсутністю необхідних професійних знань, низкою психологічною підготовкою керівника (співробітника), відсутністю необхідних психологічних якостей. У більшості співробітників у критичній ситуації помічений визначений стереотип поведінки, що, знову ж таки, залежить від їхнього рівня професійної підготовки. При високій підготовленості (у тому числі психологічній) такий співробітник у складній обстановці сподівається головним чином "на себе", на своє рішення і рішення ситуації власними силами і засобами, що, зрозуміло, засноване на знаннях необхідних директивних розпоряджень, визначеному особистому досвіді. У менш підготовлених співробітників в аналогічних випадках відсутність правильної уяви про коло своїх обов'язків, досвіду, дій у подібних умовах, викликає непевність у собі, спроби перекласти відповідальність на когось іншого чи на накази "зверху", прояву великої турботи в критичний момент не про те, що необхідно терміново робити, а про те, хто за це буде потім відповідати. У цьому й складається психологічне пояснення сутності "остраха помилок", багатьох грубих прорахунків при діях у складних обставинах.

У чим убачається вихід з цього положення? Необхідно допомогти кожному співробітнику більш швидко позбавитися від непевності, від остраха зробити помилку в критичний момент, розвинути його самостійність. І це є задачею кожного керівника.

Треба давати підлеглим більш самостійності при проведенні різноманітних навчань, навчити самостійно приймати обґрунтовані рішення, привчити їх до думки, що в складних обставинах вони можуть розраховувати тільки на себе.

В екстремальній обстановці співробітники повинні бути упевнені й у своєму керівнику - це важливий елемент психологічної стійкості колективу. Що підриває впевненість підлеглих у своєму керівнику? Насамперед нерішучість у складній обстановці, боягузтво, спроби "застрахувати" себе від можливої відповідальності і перевести її на інші особи.

При діях в екстремальних ситуаціях особливого значення здобуває проблема глядачів. Вони й у звичайних умовах сковуюче впливають на

офіційні особи, якщо останні не мають визначеного досвіду дії "на людях". А в складній ситуації "ефект присутності глядачів" часто примушує співробітників виявляти нерішучість, коливатися, нервувати, діяти з оглядом на суспільну думку. Оскільки не завжди вдається позбавитися від глядачів, до тому треба бути готовою. Необхідно готувати і проводити спеціальні відкриті тренування, у тому числі навчання, під час яких робітники поліції поодиночці і групами будуть діяти в присутності глядачів.

Як варіант, у ролі глядачів можуть виступати їхні колеги, що будуть голосно висловлювати свої зауваження і пропозиції в ході виконання вправи тим, хто навчається.

Немає іншого способу підготувати співробітників поліції бути психологічно стійкими до інтенсивного психічного впливу з боку, крім як зробити цей вплив звичайною нормою. Не останню роль у системі психологічної готовності співробітника до застосування зброї грає імідж правоохоронних органів серед населення. Не слід недооцінювати цей момент. Одним з мотивів, що змушує людини йти назустріч смертельної небезпеки, є бажання виправдати довіру і не позбутися авторитету свого підрозділу (служби, структури) в очах свідків чи учасників подій. Велике значення має для співробітника поліції відчуття моральної підтримки з боку населення.

Але відкіля взятися цій підтримці, якщо позитивні образи співробітників правоохоронних органів, створені вітчизняним кінематографом останнім часом, можна перерахувати на пальцях однієї руки. А в засобах масової інформації стало вже правилом доброго тону лаяти міліцію. Потрібна спланована кампанія для підняття і зміцнення авторитету правоохоронних органів.

Потрібно окремо зупинитися на **якості інструктажу**, що одержує працівник перед заступом на чергування (перед виконанням службової задачі). Деякі керівники не розуміють важливості цієї процедури. Адже під час інструктажу керівник (командир), крім нагадування обов'язків, вводить в оперативну обстановку, зображує різноманітні ситуації, можливі при виконанні конкретної службово-бойової задачі, і дає установку на оптимальні дії підлеглих.

Накопичений досвід показує, що велика частина підлеглих діє саме за алгоритмом, що був запропонований керівником під час інструктажу. Крім того, у них значно менше часу йде на оцінку обстановки і прийняття рішення, оскільки оцінка подібних умов вже була проведена і варіант рішення був наданий безпосереднім начальником.

Грамотно проведений інструктаж також дозволяє знизити психотравмуючі дії екстремальної ситуації, запобігти появі "комплексу провини" і остраху юридичної відповідальності.

Співробітник більш спокійно віднесеться і до проведення службового розслідування за фактом застосування їм зброї, якщо буде упевнений, що зробив саме так, як вимагав його керівник.

Звідси можна зробити висновок, що чим більш якісний отриманий співробітником інструктаж, чим вище психологічна готовність, тим

адекватніше і зваженими будуть його дії, та менше вірогідність одержання їм травм чи загибелі, а також виникнення психічних розладів після інциденту.

Не менш важливим елементом є **самоінструктаж**, по визначенню П.К.Анохіна "випереджальне відображення". Тобто програвання в думці можливих екстремальних ситуацій і свого поведження (своїх дій) у них. Самоінструктаж є необхідною умовою успішної діяльності за різноманітних обставин. Найбільш часте його застосовують парашутисти, пілоти (особливо випробувачі, льотчики-випробувачі) і космонавти. Тобто ті люди, яким на ухвалення рішення приділяються частки секунди й усі вирішують психологічна готовність до виникнення подібної ситуації і напрацьований автоматизм дій.

Як ілюстрацію можна привести приклад Л.С.Виготського про двох мандрівників. Один із яких знає про небезпеку на дорозі і завчасно готується, озброюється. Він може хвилюватися дорогою, але при зустрічі з небезпечною ситуацією в нього не виникає стану афекту, оскільки він готовий до адекватного реагування.

Абсолютно інакше поводиться другий мандрівник, що не знає про небезпеку. При нападі в нього може виникнути стан афекту, оскільки він психологічно не готовий до нього, а тому і не готовий адекватно діяти. Цей прийом не погано було б узяти на озброєння співробітникам правоохоронних органів. Він нескладний і цілком залежить від сили уяви. Програвати в думках свої дії можна будь-де, у будь-який час. Але самоінструктаж допоможе підготуватися на психологічному рівні до багатьох несподіванок і сюрпризів, що можуть привнести життя і служба. Останнім елементом у психологічній підготовці співробітника до застосування зброї є вивчення основ психологічної реабілітації. Для чого їх потрібно включати до програми?

За даними Дж. Вона, з числа поліцейських, що застосували зброю на поразку, приблизно 70% звільняються з поліції протягом 5 років, так чи інакше зв'язуючи це з негативними психологічними наслідками подібних інцидентів. За даними проведеного психологічного обстеження даної категорії осіб більше 60% відзначили значний вплив інцидентів на їхній психологічний стан і подальше життя, і лише 35% не відчули ніяких негативних психологічних наслідків. Але багатьох наслідків стресової ситуації удалося б уникнути, якби співробітник знав вірогідно на основі прикладів з попереднього використання зброї колегами, що його очікує.

Попереджений - значить озброєний.

Співробітник повинний знати:

- основні симптоми після стресової реакції, що настає після застосування зброї на поразку;
- слідчі процедури, що будуть застосовані відносно його;
- заходи психологічної реабілітації, що будуть з ним проведені.

Адже на психіку співробітника поліції, що застосував зброю, дуже сильний вплив здійснює відношення до даного факту з боку безпосереднього керівництва. Якщо це відношення є бездіяльним, чи негативним, то в співробітника виникає почуття самотності, знедоленості, ізоляваності від суспільства.

У свою чергу це значно підсилює посттравматичну стресову реакцію і може привести до необоротних змін у психіки. Найбільш якісне рішення проблеми психологічної реабілітації бачиться у тісному співробітництві керівного складу НП і практичних психологів у профілактиці, попередженні і ліквідації постстресових станів. Психологічна реабілітація включає систему заходів, що спрямовуються на відновлення, корекцію і компенсацію порушених психічних функцій і станів. У план реабілітаційних заходів включаються:

- сеанси релаксації під керівництвом практичного психолога НП всіх учасників подій;
- індивідуальні співбесіди з психологом усіх співробітників, що було на місці події;
- проведення дебрифінгу з залученням учасників попередніх ситуацій із застосуванням зброї;
- наступні спостереження і вивчення поведінкових реакцій;
- заняття з психологічної підготовки по тематиці зняття постстресових станів;
- діагностика й індивідуальне тестування;
- організація відпочинку в санаторіях і профілакторіях.

Варто пам'ятати, що

ВИСНОВКИ З ЧЕТВЕРТОГО ПИТАННЯ:

Психологічна готовність складається з багатьох умов, що залежать одна від однієї. Ведучою, базовою, безумовно, є знання співробітником своїх прав по застосуванню примусових заходів.

ВИСНОВКИ З ТЕМИ:

Професійні психологічні якості, що необхідні співробітнику для ухвалення рішення на застосування зброї, формуються й удосконалюються протягом життя в повсякденному побуті, при проведенні планових занять з бойової та гуманітарної підготовки і під час виконання службових обов'язків. Зрозуміло, якщо ми розглядаємо таке специфічне питання, як психологічна готовність працівника поліції до застосування зброї на поразку, той головний наголос повинні зробити на внесенні елементів психологічної підготовки в заняття з вогневої і тактико-спеціальної підготовки. Як зазначено вище, задача цих внесків є: створення таких умов, що по силі психологічного впливу були б максимально наближені до реального.

Відповідальність за підготовку співробітників, у тому числі і за психологічну, несуть у першу чергу безпосередні керівники (командири). Саме вони відповідальні за кожну невиконану задачу, за кожну смерть чи поранення свого підлеглого в результаті некваліфікованих дій.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДАНОЇ ТЕМИ

При вивченні теми необхідно визначитися з особливостями підготовки співробітника НП до використання, застосування вогнепальної зброї у екстремальних умовах.

Слід підкреслити, що курсанти (слухачі) повинні відрізнити ідеомоторну й аутогенну підготовку стрільця.

Результатом засвоєння теоретичних знань повинно бути формування психологічної готовності співробітників НП до застосування вогнепальної зброї.